

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Tylioji Lietuva

Prezidento rinkimų turo metu netyčia pajutau keistą kartėlį. Iš pradžių džiaugiausi, kad į antrą turą išėjo du geri kandidatai, ir maniau, už kurį bebalsuosiu – bus gerai. Tik paskui ūpą pagadino aštrūs socialinių tinklų komentarai; net nusistebėjau žmonių aršumu, kuris man tada pasirodė visiškai kvailas ir beprasmiškas. Žinoma, puspročiams arba aršioms savo tiesų gynėjams socialiniai tinklai yra bene puikusia vieta nevaržomiems siautėti ir netgi sudaryti įspūdį, kad taip, kaip jie, mąsto didelė dalis rinkėjų. Ko tik tame „teisingame mąstyme“ nėra – nuo samokslų teorijų (viskas nupirktas, už to slepiasi mafija, klanas, masonai ir pan.) iki asmeninių įžeidinių (kai nepatinka kandidato kostiumas, kalbėjimo maniera, tai, kad jis meiliai elgiasi su savo šuniuku ar turi pasistatęs modernų namą).

Tačiau, blaiviai pagalvojus, rėkiančius neretai nusveria tylioji rinkėjų dalis. Galbūt ne visi jie yra santūrūs ir kultūringi (tokie, kurie, kaip sakoma, nesistengia nei ginčytis su kvailiu, nei jo užginčyti), tačiau visgi turi kažkokį savigarbos jausmą ar, tarkim, intuiciją, kuri verčia nepasitikėti aršiai peršama tiesa.

Ir tada ėmiau ir pasijutau tąja tylią rinkėjų dalimi – nelabai žinoma ir pažįstama, pravardžiuojama „kita Lietuva“ (reiktų užmiršti šitą žodį, mes esame **viena** Lietuva), intelektualų ir pramogos pasaulio atstovų ignorojama (išskyrus, žinoma, tuos atvejus, kai iš šitos rinkėjų masės reikia užsidirbti), kartais gal ir neadekvačiai reiškiančia savo požiūrį į gyvenimą ir politiką, tačiau... tačiau juk ji egzistuoja, čia pat, visada šalia mūsų, tų, kurie laikome save gražesniais, gabesniais, protingesniais.

Neturiu omeny tinginių runkelių, kurie tingi dirbti, mokyti ir gyventi iš pašalpų. Šiuo atveju visiškai pritariu žurnalistinei Andriui Užkalniui, kuris yra gerai perkandęs tokius tipažus ir vargu ar kas geriau už jį galėtų juos įvertinti ir pašiepti. Tačiau...

Kodėl tada apima toks gilus liūdesys, toks keistas kartėlis, kai vietinės pramogų pasaulio žvaigždės ir *žalias* (bet, žinoma, inovatyvus ir išmanus) jaunimėlis džiaugiasi, lyg rinkimai būtų jų asmeninė pergalė ar koks šou, kuriame jų dalyvavimas būtinas ir neatšaukiamas?.. Pasijutau taip, lyg visi gražūs žodžiai apie žmonių teises, lygybę būtų tik muilo burbulai. Gal taip ir yra. Juk nedaug žmonių, norėdami patirti empatiją, elgtųsi taip, kaip mistikė ir filosofė Simona Weil. Kilusi iš turtingos ir privilegijuotos šeimos, sąmoningai pasirinko kančios ir badavimo kelią, dirbo fabrike su darbininkais, prie konteinerio, kad pajustų, kad „amatas yra žaizda“, kuri įeina į kūną su kančia.

Bet tai kokia nesąmonė dabar kalbėti apie tai, kai visiems artima ir suprantama gerovė, o skurdas ir trūkumas atrodo kaip šlykščios piktžaidės. Ko nors stokoti nepopuliaru – tai ir nestokojame, ypač kvailumo, tamsumo, godumo. Ir kas žino, ar koks nors tylus ir materialų dalykų mūsų akimis aiškiai stokojantis žmogelis nežino, ką daro, tingi ar nenori dirbti, runkelis jis koks ar lūzeris, ir panašiai.

Gal jis kaip tik žino, ką daro, ir jo kuklumas šitos mūsų kvailos ir beprasmes malonumų puotos akivaizdoje suteikia jam tokio spindesio, kokio mūsų sočios fizionomijos niekadoms neįgis.

Renata Šerelytė

Pelkinė vingiorykštė

ARTUMAS

*Drėgnų pagriovių vingiorykšte,
ačiū, kad man padedi
panešt mano našta.*

*Tik šianakt supratau,
kad tai stirnos akys
šviečia man tamsoje
kaip dvi žvaigždės.*

*Ir devynbalsės giesmė
nutiesė man kelią
kaip sidabro lyną
į begalybę.*

Janina Degutytė

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2019 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniui „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuviybės puoselėjimas pasaulyje“

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Tylioji Lietuva • **2-as psl.** Gediminas Mikelaitis. Generolo Jono Žemaičio-Vytauto metai ir grumtynės dėl partizanų reikšmės • **3-as psl.** Bronius Krivickas. Du eilėraščiai • **4-as psl.** Astrida Petraitytė. Sakmė apie raganiškąją moters prigimtį • **5-as psl.** Laimutė Vasiliauskaitė- Rožukienė. Daugpilio įdomybės (2) • **6-as psl.** Leonas Peleckis-Kaktavičius. Tėvų likimas/ Kultūros kronika • **7-as psl.** Perpetua Dumšienė. Vasara su ąžuolais (2) • **8-as psl.** Daugpilio įdomybės (tęsinys)

Kitame numeryje: Įsipareigojusių karta: Vytautas Mačernis ir Kazys Bradūnas

• Aloyzo Petriko premija – Mariaus Marcinkevičiaus ir Linos Dūdaitės knygai „Sivužas“

Redaguoja Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com • Maketuoja Jonas Kuprys

Generolo Jono Žemaičio-Vytauto metai ir grumtynės dėl partizanų reikšmės

Jonas Žemaitis-Vytautas

Gediminas Mikelaitis

Kaip buvo skelbta, Vyriausybė patvirtino Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos Prezidiumo Pirmininko generolo Jono Žemaičio-Vytauto metų programos planą. 2019 m. numatyta paminėti šios Lietuvai ir jos žmonėms svarbios istorinės asmenybės atminimo metus įvairiais renginiais ir kultūriniais projektais. Kartu paminėti ir Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. Deklaracijos pasirašymo 70-metį.

Taip pat numatyta surengti tarptautinę mokslinę konferenciją „Antikomunistinis ginkluotas pasipriešinimas Lietuvoje, Rytų bei Centrinėje Europoje 1944–1953“. Rengiamasi pastatyti atminimo ženklą J. Žemaičiui-Vytautui jo tėviškėje Raseinių rajone, Kiaulininkų k.; organizuoti Jono Žemaičio-Vytauto vyriausiosios vadavietės Paskynų kaime (Šimkaičių seniūnijoje) išsaugojimą ir įamžinimą.

Atminties karas dėl partizanų

Atminties karo tema yra aktuali ne tik Baltijos šalyse, bet ir kitose šalyse (Europoje, JAV). Ji nurodo, kaip šiuolaikinėje visuomenėje atsimenama istorinė patirtis. Mūsų valstybėje oficialiai skelbiama, kad atkurtos Lietuvos vienas istorinės atminties, tautinės tapatybės, savimonės ramsčių yra pokario laisvės kovos, partizanų kova ir jos reikšmė. Oficialiai partizanai ir turėtų būti tapę šiuolaikinės lietuvių savimonės dalimi. Partizanų padėtis įteisinta valstybinio mastu. Jiems statomi paminklai, apie juos rašomos knygos, sukami kino filmai. Valstybės vadovai iškelia partizanų reikšmę. Štai šiais metais prezidentė Dalia Grybauskaitė sakė, kad „valstybė gins su sovietų okupacija kovojusių Lietuvos partizanų atminimą“. Kariuomenės vadas Jonas Vytautas Žukas pabrėžė: „Lietuvos valstybė egzistavo tol, kol buvo gyvų kovojančių Lietuvos partizanų. Okupacijos sąlygomis Lietuvos lais-

vės kovotojai atstovavo natūraliam ir šimtmečius nekintamam Lietuvos žmonių interesui turėti savo suverenią valstybę”.

Lietuvos karo akademijai 1998 m. suteiktas generolo Jono Žemaičio vardas. Paminklas jam pastatytas priešais Krašto apsaugos ministerijos pastatą Vilniuje. 1999 m. yra parašyta Pasipriešinimo istorijos mokymo programa X–XII klasėse. Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio tarybos (kurios pirmininkas buvo J. Žemaitis) 1949 m. vasario 16 d. deklaracija 1999 m. Seimo priimtu įstatymu įtvirtinta valstybės teisės aktu, o pati Sąjūdžio Taryba pripažinta „vienintele

teisėta valdžia okupuotos Lietuvos teritorijoje”. Karo mokyklos auklėtinio J. Žemaičio pastangomis 1949 m. buvo galutinai suvienytas Lietuvos partizaninis judėjimas, o jis pats 1949 m. vasario mėn. išrinktas Lietuvos laisvės kovos sąjūdžio Tarybos prezidiumo pirmininku, pagal deklaraciją ėjusių Valstybės vadovo pareigas.

Nepaisant akivaizdžių Lietuvos valdžios ir dalies visuomenės pastangų įtvirtinti partizanų atminimą šiuolaikinio lietuvių tapatybėje, vis dėlto Nepriklausomybės atkūrimo viešajame Lietuvos gyvenime nuolat sklinda taip pat abejonės dėl partizanų kovos. Jie jau nevedinami, kaip sovietinės okupacijos laikais, „banditais“ ar „nacių pakalikais“, bet dažnai dar vertinami „prieštariniais“, „nevienareikšmiškai“, jie įtariami prisidėję prie žydų ar „nekaltų gyventojų žudymo“ ir panašiai.

Galime prisiminti ryškesnius su partizanų atminimu susijusius įvykius. Štai 1998 m. buvo pradėta baudžiamoji byla dėl kario, paskutinio Lietuvos partizano Antano Kraujelio-Siaubūno nužudymo aplinkybių ištyrimo. Vienuolika metų ši byla buvo tirinama – mėtoma kaip karšta bulvė. Per šešerius metus trijų instancijų teismai nenuteisė nė vieno KGB darbuotojo. Dar vykstant teismo procesui Kovo 11-osios akto signatarai Aloyzas Sakalas ir Jurgis Jurgelis 2014 m. ėmė kaltinti A. Kraujelį žudžius nekaltus civilius gyventojus ir reikalavo, kad iš jo būtų atimtas kario savanorio statusas bei Vyčio Kryžiaus ordinas. Signatarai bandė įrodyti, kad A. Kraujelis buvo ne partizanas, o kriminalinis nusikaltėlis. Jie taip pat stengėsi, kad operacijoje prieš partizaną 1965 m. dalyvavęs KGB darbuotojas M. Misiukonis būtų išteisintas. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro istorikai du kartus ištyrė signatarų kaltinimus ir padarė išvadą, jog kaltinimai A. Kraujeliui yra nepagrįsti. Po 17 metų tyrimo ir teismų M. Misiukonis buvo išteisintas dėl partizanų genocido, o A. Kraujelio partizaniška veikla ir reikšmė valstybingumui dar kartą patvirtinta. Kaltųjų dėl partizano nužudymo nerasta, nenustatyta vieta, kur buvo paslėpti jo palaikai.

Vilniaus savivaldybės valdomos įstaigos „Go Vilnius“ vadovas, JAV gimęs Darius Udrys 2017 m. socialiniame tinkle „Facebook“ Lietuvos partizanų ginkluotą pasipriešinimą okupacinei sovietų valdžiai prilygino terorizmui. Vėliau jis buvo atleistas iš įstaigos vadovo pareigų.

Kai 2017 m. vadinamoji žurnalistė R. Vanagai- tė apšmeizė Adolfą Ramanauską-Vanagą, partizanų

vadą užstojo istorikai, visuomenės veikėjai, politikai. Partizanų vado palaikų suradimas ir iškilmingos valstybinės laidotuvės buvo pirmas Lietuvoje toks oficialus visos partizanų kovos pagerbimas ir įprasminimas.

Sukryžiuotos ietys dėl Mariaus Ivaškevičiaus romano „Žali“

Kai 2018 m. pabaigoje rašytojui Mariui Ivaškevičiui buvo paskirta Lietuvos nacionalinė kultūros ir meno premija, buvusių politinių kalinių ir tremtinių organizacijos reikalavo ją atšaukti autoriui, parašiusiam romaną „Žali“, kuriame niekinamai ir vulgariai vaizduojamas partizanų vadas Jono Žemaitis-Vytautas bei kiti žymūs partizanai ir partizanų ryšininkės. Prokuratūrai buvo perduotas prašymas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl šiame romane išsakytų teiginių apie Lietuvos partizaninę kovą. Buvo kreiptasi ir į teismą, kuris išteisino rašytoją.

Tiesa, romanas „Žali“ pirmą kartą buvo paskelbtas 2002 m., o 2018 m. jo tiražas buvo pakartotas. Tuo metu kilę ginčai dabar vėl buvo prisiminti ir iš naujo keliami aštrūs klausimai. Partizanai priekaištavo, kad buvo išsityciota iš partizaninės kovos vadų, kad tai yra konkrečių asmenų šmeižtas. Buvę partizanai ir kai kurie juos palaikantys visuomenės veikėjai citavo romano vietas, žeminančias konkrečius partizanus, kelis kartus vadinančias juos išsigimėliais, pavyzdžiui: „Jūs paprasčiausiai užvaldė įkyri idėja turėti savo valstybę. Turėjo ją dvidešimt metų, tarp dviejų pasaulinių karų, buvo sutikę kantriai perlaukti Antrąjį ir didžiai nustebo, kad šiam pasibaigus jiems nedavė jų valstybės”; „Pamažu poetus, medikus ir mokslus išėjusius karininkus karas išžudė, o nauji inteligentai buvo per daug išsimokslinę, kad aukotų gyvybę už spalvą. Ir karas ėmė prastėti. Į jį ėjo kaimo bernai mažai tenutuokiantys apie garbę ir žmogiškumą. Pamažu jie perėmė savo priešų metodus ir strategiją. Karas tapo žiaurus abipusiai”;

„Aš – Juozas Kasperavičius, snarglius nuogu pimpalu, nerūpestingai šokinėjantis į balą nuo rasto, sutinku užaugti tam, kad ištočiau į karo akademiją ir tapčiau lakūnu bandytoju”. Partizanų vadas J. Žemaitis romane sako: „Ji išsitiesia, pakelia nuo manęs savo sėdmenis ir lieka klūpėti ant kelių, apsižergusi mano pilvą. Iš jos tarpkojo vidine šlaunies dalimi į mane grįžta tai, kas pirma į ją buvo su- bėgė”.

Lietuvos Nepriklausomybės Akto septyni signatarai (V. Baldišis, V. Povilionis, dr. Z. Šličytė ir kt.) savo pareiškime priekaištavo, kad Lietuvos politinė valdžia neturi nuoseklios istorinės atminties politikos: viena ranka Laisvės premiją skiria partizanams, o kita – garbingą premiją duoda „partizanų ir jų vadų ciniškam, vulgariam juodintojui bei čekistinių budelių aukštintojui”. Partizano Juozo Jakavonio-Tigro dukra Angelė Jakavonytė sakė, jog šis M. Ivaškevičiaus romanas buvo „kaip spjūvis mūsų tautos istorijai”.

Prof. Vytautas Landsbergis rašė, kad romano „Žali“ autorius išangoje persikūnija į personažą „rusą”. Ir su jam būdinga pašaipa siūlė rašytojui parašyti „veidrodinę knygą ‘Raudoni’ apie okupantų samdinius stribus ir jų dvasines problemas”. Istori-ko dr. Ramūno Trimako nuomone, skirti nacionalinę premiją už tai, kad „talentingai tyčiojama- si iš Lietuvai tragiško istorijos tarpsnio, yra tikras

socialinės šizofrenijos priepuolis”. Prof. Vytautas Radžvilas taip pat griežtai pasisakė: „skaityti M. Ivaškevičiaus romaną ‘Žali’ be intelektualinio kartelio ir moralinio pasibjaurėjimo gali tik visiškai mankur- tas. Išsaugojusiam nors kruopelę istorinės atminties ir turinčiam bent krislelį sąžinės ir tautinės bei valstybinės savigarbos žmogui ši knyga yra spjūvis į veidą.

Nukelta į 3 psl.

J. Žemaičio- Vytauto namas Šiluvoje

Atkelta iš 2 psl.

Pakanka permesti akimis keletą jos fragmentų, kad savaime iškiltų senose nuotraukose matyti enkavėdistų ir stribių miestelio aikštėse numesti išniekintų partizanų kūnai. Iš karto persmelkia mintis: enkavėdistinė ir stribiška dvasia tebėra gyva. Ji niekur nedingo. Knygos puslapiuose kartojamas tas pats išniekinimo ritualas". Marijampolėje gyvenantis rašytojas Justinas Sajauskas dar 2002 m. pripažino, kad Lietuvoje tebevyksta karas dėl partizanų kovos prasmės ir klausė, ar galima grožine literatūra vadinti romaną, kuriame žymiausi partizanų vadaai pavaizduoti „tikslai kaip girtuokliai, mergiškai, žmogžudžiai ir iškrypėliai“.

Rašytojų sąjunga, Nacionalinis dramos teatras (teikęs M. Ivaškevičiaus kandidatūrą nacionalinei premijai), Literatūros ir tautosakos instituto mokslininkai, visiškai priešingai negu šio rašytojo kritikai, stoji ginti jo saviraiškos laisvės. Rašytojo kritiką jie vadino nepateisintu politiniu spaudimu, pavojingu demokratijai. Išsamiau čia nesigilinsime į literatūros tyrinėtojų estetinius svarstymus apie minėtą romaną, tik paminėsime bendriausius vertinimus. Dar po pirmo romano išleidimo literatūrologai teigė, kad M. Ivaškevičius yra „mitų perkūrėjas“ ir išskyrė svarbiausius jo kitoniskumo dėmenis: „poleminės idėjas, novatorišką raišką ir nestandartinę socialinę laikyseną“ (Jūratė Sprindytė). Rašytojo kūryba pasižymi „tautinės tapatybės dekonstrukcija“; ironija, pokštavimu jis „aktualizuoja tautinės tapatybės krizę“ (Aušra Jurgutienė). Kai kurie literatūros kritikai (Laimantas Jonušys) mano, kad romano veikėjus rašytojas nevaizdavo blogais žmonėmis. Atseit „nereikia norėti, kad postmodernistinio romano autorius pompastiškai kartotų politines tiesas“. R. Vanagaitės šmeižikišką knygą gynusio T. Venclovos teigimu, M. Ivaškevičių bando pjudyti „siaurakčiai fanatikai“, kurie nėra patriotai, ir puola autorių dėl jo „padorios pilietinės pozicijos“.

Dalis romaną giriančių autorių mano, jog jam netaikytini moraliniai ir pilietiniai kriterijai. Tai nesąs istorijos vadovėlis, o vertinimai glūdinčiai pačiame romane. Tiems, kurie peikia romaną, priekaištaujama, kad jie neperskaitė knygos ir jos nesuprato. M. Ivaškevičius, romano pradžioje teigiantis, kad partizanų kova buvo beviltiška ir beprasmiška, taip pat arogantiškai atsikerta savo kritikams: jo „nedomina rėksmingų patriotų reakcija“ ir jis neketina pasiduoti „vidutinybių būriui“; jis pasijuto kaip medžiojamas gyvūnas, kuriam stengiamasi atkeršyti „už tam tikrus veiksmus ir nuomones“.

Ar išnyko rašytojai, išsipareigoję visuomenei?

Net ir literatūros kritikai, teigiamai rašantys apie M. Ivaškevičiaus romaną, pripažįsta, kad jame į pokario partizanų kovą žvelgiama tarsi „pro murziną pieno stiklinę“, todėl išblunka spalvos ir kontrastas tarp žalia – raudona“ (J. Sprindytė). Prof. Jūratė Baranova abejoja M. Ivaškevičiaus postmoderniu rašymu, nes postmodernus rašytojas žaidžia su kitų sukurtais teksta

is kultūros ženklais. Tačiau jei rašytojas ima žaisti su pačiu gyvenimu, su skaudžiomis, dar neužgijusiomis istorijos žaizdomis, tada jau „kuriama ne postmoderni žaismė, o autoriui gal net visai nesitikint gana ciniškas tekstas“. Pats M. Ivaškevičius ir kūriniuose, ir įvairiuose viešuose pasisakymuose iš „grynosios“ meninės kūrybos neretai pereina į istorijos politiką, o kai kada ir į propagandą, pavyzdžiui, pareiškdamas, kad „Kazys Škirpa – Hitlerio šuva“, ko nedrįstų teigti nė į temą išsamiai įsigilinęs istorikas.

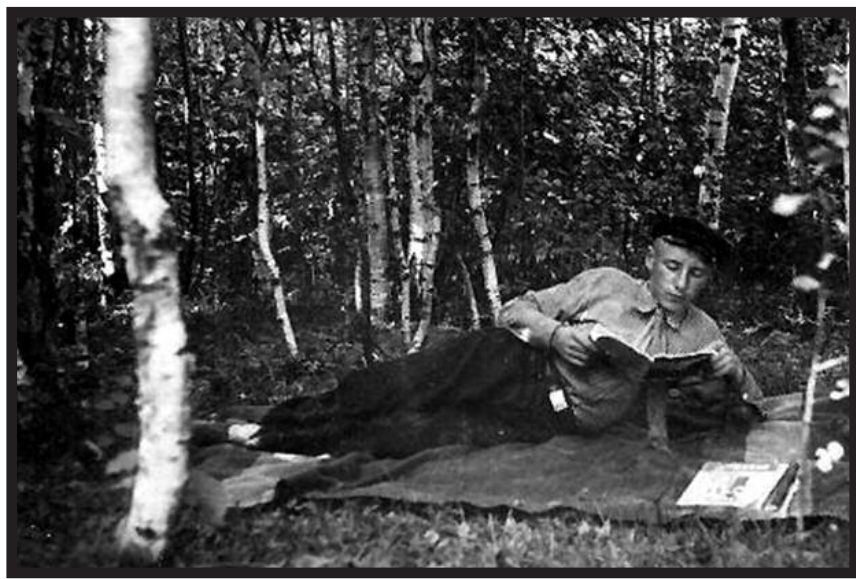
Turint omeny labai skirtingus M. Ivaškevičiaus romano vertinimus, kyla neatsakyti klausimai: kokį mitą romane dekonstruoja rašytojas; ar jau yra susiformavęs Lietuvoje partizanų mitas ir kaip jis pasireiškia; kokie „pokario vaizdiniai romane dekonstruojami“; ar iš tikrųjų rašytojas „kovotojus pavaizdavo ne kaip paminklus, o kaip gyvus žmones su savo silpnybėmis“? Ar iš tikro romane galima aptikti „bendrą žmogišką literatūrinę dramą, kurioje supinama meilė ir išdavystė, mirtis ir ištikimybė“?

Stebina ne tiek vadinamasis skandalas dėl romano „Žali“, kiek kitų rašytojų ir literatūros vertintojų reakcija arba visiškai vertybinis nereagavimas. Be abejo, niekas negali varžyti rašytojų kūrybos laisvės, tačiau taip pat keista, kai nekalbama apie rašytojo išsipareigojimą visuomenei ir jos vertybėms. Ar jau išdilo iš atminties Kazio Bradūno, Juozo Grušo, Justino Marcinkevičiaus, Marcelijaus Martinaičio ir kitų rašytojų teiginiai, kad lietuvių rašytojas „visada buvo tautos balsas ir protas, be kurių ji tiesiog negalėtų egzistuoti“? Ar šiuolaikinėje Lietuvoje išgaravo rašytojo laisvės ir atsakomybės problema? Moksleiviams ir studentams juk skelbiama, kad literatūra ugdo ir sąmoningą Lietuvos pilietį, perduoda bendruomenės atamas, bendras reikšmes, vertybes, idealus; skatina prisiimti atsakomybę už bendruomenės likimą, rūpintis jos išlikimu. Ar literatūra dar stiprina laisvam žmogui ir laisvai visuomenei būtinus moralinius pagrindus, padeda suvokti laisvės ir tiesos ryšį? Kokiomis vertybėmis, idėjomis ir apsisprendimais remdamasi lietuvių bendruomenė kūrė ir kuria savo istoriją?

Lietuvių karių ugdymui skirtoje knygoje rašoma: „Politinės ir patriotinės karių nuostatos formuojasi susipažįstant su garbinga Tėvynės praeitimi, jos istorija, girdint pasakojimus apie tautos didvyrius ir kitus garbingus asmenis, negailėjusius jėgų ir net gyvybės Tėvynės labui, puoselėjant tauriausius tautos idealus“ („Karinis rengimas ir ugdymas Lietuvoje“, Vilnius, 2007).

V. Landsbergis primena kadaise Sąjūdžio Seime kun. Vaclovo Aliulio pasakytus žodžius: „Gerbiame kūrėjus, kurie ne savo vidaus nederme išlieti veržiasi, bet geba dalytis su tauta jos dvasios gelmių trykštančiais gėrio ir grožio turtais.“

Vis dėlto virš partizanų nuvertinimo, virš jų kovos neigimo, virš lietuvių rašytojų nesugebėjimo pavaizduoti tos kovos dramatiškumą kaip vertybinis kelrodis iškyla J. Žemaičio-Vytauto žodžiai, 1954 m. pasakyti sovietiniams okupantams paskelbus jam mirties nuosprendį, ir jo tikėjimas kovos prasme:

Biržų gimnazijos mokinys Bronius Krivickas (1919–1952.09.21) savo tėvų miškelyje

Bronius Krivickas

Dovydas prieš Galijotą

Šarvo žvynas ant manęs nešvyti
Ir nekabo kardas prie juosmens.
Mano rankoj tik lazda piemens
Ir svaidyklė akmenim svaidyti.

Kalnuose palikęs savo bandą,
Į stovyklą karo ateinu,
Nes tenai, ganyklose kalnų,
Aš girdėjau tą gėdingą gandą,

Kad visoj tautoj jau nēr kas gina
Vardą vieno iš visų dievų,
Kurs, sukūręs mus kvapu savu,
Šviest mum siunčia saulę ir sietyną.

Iš gėdos jutau, lyg liestų veidus
Geležis, įkaitus raudonai:
Tik dėl Jo širdis taip mirtinai
Tegalėjo būti įsižeidus.

Ir todėl štai prieš tave aš stosiuos!
Nors žinau: ranka man per silpna...
Bet lyg žaibo žvilganti liepsna
Dega pyktis sielos įžeistosios!

Miesto mūrus persmeigti įstengia
Tavo rankoj geležis baisi.
Tu į kalną panašus esi,
Kurį žvynas metalinis dengia.

Bet kaip baisią tu turėtum galią,
Nepabūgsiu jos aš niekadoms,
Nes vis viena mirčiau iš gėdos,
Jeigu lenkčiau Jo šmeižikui kelią.

O Jehova, stiprink ranką kario,
Kurs galingas vien Tavu vardu!
Pulki, priešė, ietim ir kardu,
Denkis skydu, tartum vartais vario!

Ir išdidęs milžinas pakilo,
Saulėj šarvais žerdamas ugnis.
Ir stambus it skydas smilkinys
Nuo svaidyklės vieno smūgio skilo.
1951

Niekad, niekadoms

Žuvusiam broliui

Buvo saulė netoli laidos.
Jam šešėliai švelnūs ant kaktos.
Paspaudimas rankos jo tvirtos.
Ir toks liūdnas balsas nuojautos:
Niekad, niekadoms
Jis daugiau tau rankos nepaduos.

Išsipildė mano mintys tos...
Vidury dienos tokios skaisčios, baltos,
Vidury nakties tartum derva juodos,
Girioj prie laužų liepsnos aukštos
Man visur vaidenas visados:
Buvo saulė netoli laidos
Ir šešėliai anta jo kaktos...

Jau nuo tos skausmingos valandos
Ligi galo motina raudos
Ir kasdien skaudžias maldas kartos,
Kad negrįžo iš kautynės tos,
Kad ištryško kraujas ant kaktos,
Kad iš rankos barbaro piktos
Ten ant gatvės dulkinos karštos

Krito akmenys ant karžygio lavono.
Duodu žodį priesaikos šventos
Neatleisti priešui niekadoms,
Kol širdis man plakti nenustos.
Niekad, niekadoms...
Mano lūpose nėra maldos,
Mano sielvarte nėra raudos.
Ak, tik skausmas amžinos skriaudos,
Kad prie durų nebūties šaltos
Amžinai mes esam išsiskyre.
1947

Aš, kaip ir kiti mano bendraminčiai, manau, kad Sovietų Sąjunga savo ginluotomis pajėgomis įsiveržė į mūsų šalį... Šį sovietinės vyriausybės žingsnį laikau neteisėtu. Visus pagrindinio veiksmus, kurio dalyviu aš buvau, nukreiptus prieš sovietinę valdžią, aš laikau teisingais ir nelaukau nusikalstamais. Tik noriu pa-

brėžti, kad kiek man teko vadovauti Lietuvos kovotojų už laisvę kovai, aš stengiausi, kad ši kova laikytųsi humanizmo principų... Jokių žvėriškumų aš neleidau... Koks bus teismo sprendimas – man žinoma. Aš vis tiek manau, kad kova, kurią aš vedžiau devynerius metus, duos rezultatų.

Sakmė apie raganiškąją moters prigimtį

Renata Šerelytė. *Izabelė*. Romanas. – Vilnius, Alma littera, 2019

Astrida Petraitytė

Negebu aprėpti šiandienos literatūros lauko – perprasti pasaulines naujienas net pretenzijų neturiu, sąžinę grauzia tik dėl daugelio lietuviškų knygų, kurių pavadinimai pašmėkščioja akiratyje, bet rankos link jų taip ir neištiesiu...

Vis dėlto rūpi – kokia ta šiandieninė mūsų literatūra, kas ir kokias madas

dikuoja, tad vis grybšteliu iš to neaprepiamojo srauto kokią „žuvelę“... Ne visai atsitiktinai – autorius ar konkretus kūrinys turi būt kuo nors suintrigavęs.

Renatos Šerelytės „Izabelė“ pasižadėjau sau perskaityti po šio romano pristatymo šiemetėje Knygų mugėje – na, kas gi ta raganiškoji raudonplaukė herojė, kurios istorija pasekta autorei ir istorinę literatūrą pastudijavus?

Magiškąją laukiniškumą žada jau viršelio vizualika (raudonieji merginos plaukai, kaip raganiškumo „simptomas“ ir simbolis), kuždanti, kad išsipildys autorės pažadas, išsakytas ant galinio viršelio: „Norėjosi išryškinti gaivališką, archajišką raganiškumo liniją kaip specifinį, tamsų moters sielos balsą, poetišką ir pragaištingą“. Nors nemanau, kad gyvenime mane labai trauktų „tamsus moters sielos balsas“, bet juk Literatūroje galioja kiek kitos taisyklės nei kasdienybėje – vienos ir kitos sferos herojai nelabai sutampa.

O vos atsivertusi knygą, pajutau, kuri jos galia privers mane nuščiūti, nuolankiai priimti autorės kuriamą pasaulį: kalba. Metaforų, dažnai – netikėtų, kupina, sklandžiai – bet vis papurslodama kokia buitės šiurkštybe – vinguriuojanti, persiliejanči iš sakinių į sakinių, štai pradėdant pačiu pirmuoju: „Kas čia verkia taip tyliai, LYG ADATA BRAUKTŲ PER TAMSA?“ (knygoje išdidinta – kaip įvadinė – pirmoji sakinių dalis, aš išdidinu antrašą – nes kone oda maloniai pašiurpsta nuo to vaizdinio: adata per tamsą...). Suvirpinę subtilia pradžios metafora, romanas ir toliau pažeria kone apčiuopiamų, neretai – žemiškai sodrių palyginimų, pvz.: „nuo tokių [bobelių] prakeikimo ir šaltiena nesudrebėtų“ (p. 58).

Pagal žanrą pasakojimą įvardinčiau sakmę, netgi mitologinę*: sakmė apie Izabelę ir Magdalena – nes paraleliai sekamos dviejų raganiškų moterų istorijos, pabaigoje jas ir supinant. Sakmiškumą lemia abiejų herojų šioks toks atotrūkis nuo įprastos realybės, mistikos ar net noir elementų įpynimas. Nors įvykių, poelgių keistumus tarsi galima ir pagrįsti (štai Magdalena mumifikuoja savo mirusį darbdavį vaistininką bei priglaustą kurvytę Agnieškutę, su jais vis pabendrauja – na, juk įmanoma...), bet mistikos, raganystės atmosfera sukurama. Vis dėlto tai ne belaikė, beerdvė (vykstanti neapibrėžtu laiku ir neįvardytoje teritorijoje) sakmė: herojų likimai skleidžiasi „istoriniais kuoliukais“ nužymėtoje plotmėje – štai karalius Žygimantas Augustas tiesiogiai dalyvauja abiejų herojų „siužete“.

Per pristatymą Knygų mugėje Šerelytė minėjo, kad ši knyga yra ankstesnio romano „Raganos širdis“ tęsinys. Bet jei to iš anksto nežinome, tai atsivertę knygą ir nesužinosime, nes nerasis nuorodos „Antra dalis“ ar pan. Tad mes tarsi atleidžiami nuo prievolės prieš imdamiesi „Izabelės“ perskaityti „Raganos širdį“ (kaip, tarkim, Kristinos Sabaliauskaitės romanų „Silva rerum“ atveju: pasiėmęs ketvirtą tomą, susivoki, kad reikia pasiieškoti pirmesnių). Skaičiau „Izabelę“ kaip daiktą savyje – prasidedantį ir užsibaigiantį tarp knygos viršelių. Išivaizduoju, kad autorė mums taip pasiūlo tarsi du romano variantus, dvi perskaitymo galimybes – o aplenkus raganos širdies istoriją, ko gero, sakmiškumo (paslaptinumo) ingredientų padaugėja: abi herojės radosi tarsi „iš niekur“ – jos nežino, neatmena savo kilmės, pradžių pradžios. Jei Izabelė, rastinukė, vis dėlto nuo ankstyvosios vaikystės pradeda savo bešaknį gyvenimą, tai Magdalena iš savo jau suaugusios atminties yra ištrynusi ankstesnius patyrimus (o iš „Raganos širdies“ anonso galima sužinoti, kad ten rutuliojama Barboros Radvilaitės ir jos patikėtinės Magdalenos istorija; ant „Izabelės“ galinio viršelio nuoroda: Magdalena – „buvusi karalienės Bonos globotinė“).

Romano autorė – Šimonių (Kupiškio raj.) vidurinės mokyklos abiturientė, 1988 m.

Mums, skaitytojams, kartkartėmis konkrečia istorine detale primenama, kad pagal vaizduotės dėsnius piešiamos raganiškosios herojės vis dėlto veikia konkrečioje žemėje, konkrečiu laiku, štai, pavyzdžiui, Izabelė nugirsta, kad su visomis raidėmis nuskendęs vienas spaustuvininkas, „ir garbiajam Mikalojui Radvilai tai esąs didelis galvos skausmas, nes kurtu greit surasi kitą“ (p. 34). Regime ir sodrią anuometę kasdienybę su jos „higienos normomis“: „Sniegą nuleido taip greitai, kad miesto gatvėmis, į Vilnią nešdami skarmalus, maisto atliekas, išmatas ir smulkia maitą šnioksdami garmėjo purvino vandens srautai“ (p. 68).

Taigi romane supinamos dvi gijos: istorinis kontekstas (XVI a.) ir sufantazuotas herojų siužetas – pastarasis atitrūksta nuo žemiškosios realybės ne tik pagal sakmės, bet ir pagal nuotykių (romano, filmo) dėsnius – tik šioms paklūstant, romano pabaigoje karaliaus dvare suvedamos ne tik Izabelė ir Magdalena, bet ir pora jaunosios raganiukės (Izabelės) gerbėjų-persekiotojų, tik jų dėka Izabelė atlanda neužrakintą palėpę ir skryniją su Barboros Radvilaitės aprėdais, kuriais sumano pasipuošti... Savitiems, autorės įvestiems Literatūros dėsniams juk privalu paklusti. O kai pati kalba yra paskleidusi savo kerus – sunku nepasiduoti išgalvoto pasaulio „neologizmams“ (nors kai kuriems „literatūriškumams“ nepaslankus racionalumas ir pasipriešina, tarkim – Magdalenos priglautos kurvytės Agnieškutės erudicijos blyksniui, kai ji savo šeimninę pavadina „karaliene Šeba“).

Romano pasakojimas, kaip prasi-dėjęs nuo pertrūkio (klausias, kas buvo prieš tai, skaitytojui turi kirbėti), taip ir baigiasi, matyt, specialiu „tarsi aišku, tarsi ne“: jau Magdalena išsivedus Izabelę iš karaliaus dvaro, vaistinėje (kurioje šeimnininkavo senajam vaistininkui-mumijai įsikūrus rūsyje) kyla viską suniokojęs gaisras, išlieka nesudegusi tik raudonų plaukų kasa – ko gero, sulauksime tęsinio, kuriame paaiškės ši herojų žuvimo įrodymą buvus tik gudrybe?..

*Mitologinės, arba senųjų tikėjimų, sakmės – tai kūriniai, kuriuose vaizduojamas žmogaus susidūrimas su antgamtinėmis sferomis: mitinėmis būtybėmis, nepaaiškinamais, paslaptiniais reiškiniais, maginiu kitų žmonių poveikiu ar sugebėjimais, pastebėti keisti ar pranašingi ženklai ir t.t./ <http://www.patarles.lt/tautosaka/mitologines-sakmes/>

Daugpilio įdomybės (2)

Šmakovkos muziejaus produkcija

Slutiškio kaime – autentiška sentikių gyvenvietė

Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė

Pabaiga. Pradžia 2019 m. birželio 15 d. „Kultūroje“

Kiti su karu susiję muziejai

Yra galimybė pasikelti į vienintelį Baltijos šalyse ir seniausią (1885 m.) ir veikiančią 37 metrų aukščio Daugpilio šratų gamyklos bokštą, po juo – apie 20 m gylio aušinimo šulinys. Šmaikšti ekskursija, su tiru (šaudoma ispaniškais šautuvais: kartą mergvakario metu pamergės vietoj taikinių prašė prikabinti jas nuvylusių vaikinų nuotraukas), darbininko, kuris nesilaikė darbo saugos reikalavimų, kamufliažu, darbo saugos ir poilsio kambariu, filmuku apie šratų gamybą. O išeinant būtina nusimazgoti rankas, nes bokšte yra nuodingų arseno eksponatų.

Sventės sodyboje – privati Antrojo pasaulinio karo karinės technikos kolekcija. Visi eksponatai rasti buvusiuose mūšio laukuose ir restauruoti. Čia eksponuojami tankai, šarvuočiai, pabūklai, karo transportas, galima nusifotografuoti kaip vienas iš filmo „Keturi tankistai ir šuo“ tankistų; yra ir autentiškas Stalino vardo tankas. Šalia – viešbutėlis su senoviniais baldais, kambarių dizainas atitinka visus metų laikus pradedant sausiu, baigiant gruodžiu. Šis pastatas – tai atstatyta grafų Pliaterių vasaros rezidencija, kur buvo suimti trys Kazimiero Pliaterio sūnūs, 1963 m. sukilimo dalyviai.

Daug vienybės: Šventyklų kalva, Vienybės aikštė, architektūra

Niekur kitur nerasite Šventyklų kalvos, kur taip arti, vienas šalia kito, išikūrę keturių konfesijų maldos namai – liuteronų, katalikų, stačiatikių ir sentikių: seniausia Martyno Liuterio katedra (1893 m.), Dievo Motinos Romos katalikų bažnyčia (mažytė Vatikano kopija) ir Šventųjų kankinių Boriso ir Glebo stačiatikių katedra (1905 m.), sentikių parapijos Prisikėlimo Dievo Motinos Gimimo ir Šventintojo Nikolos maldos namai (1908–1928). 25 proc. gyventojų – sentikiai, o Slutiškio (Slutiski) kaime – autentiška sentikių gyvenvietė su unikaliais eksponatais ir buitimi: sienos apšildytos samanomis, gyvenama pagal visas senobines tradicijas.

Daugpilio tvirtovėje būta ir medinės Jėzuitų bažnyčios (1737–1757), statytos lenkų vojevodo A. Gonsevskio pergalei prieš švedus atšvęsti (sunaikinta 1944 m., dabar jai pastatytas atminimo akmuo). Daugpilio sinagoga (Kadišo maldos namai) pastatyta 1850 m., joje dabar muziejus „Žydai Daugpilyje ir Latgaloje“ (prieš šimtą metų Daugpilyje būta 40 sinagogų, gyveno 60 proc. žydų, dabar – apie 130–140). Kryžiai pakele iškilio, kai buvo uždrausti (po 1863 m. sukilimo) lotyniški rašmenys, tada žmonės rinkdavosi melstis nuošaliose vietose, ša-

Darbininko kamufliažas.

L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotr.

Senovinė grafų laikus menanti krosnis viešbutyje, atstatytoje Pliaterių rezidencijoje

Išlikę autentiško stiliaus Daugpilio pastatai (jugendo stiliaus)

likelėse. Mieste gyvena daug tautybių, yra lenkų, rusų, baltarusių kultūros centrai ir lietuvių bendruomenės namai.

Praeiname mažytę atstatytą cerkvę (didžioji, kuri buvo matyti net nuo Vienybės aikštės, susprogdinta), praeiname ir universiteto pastatą, kuriame rengiami labai stiprūs biologai.

Architektūra. Daugpilio pastatai daugiausia raudonų plytų (1950 m. netoliese būta raudonų plytų fabriko). Gyvena kartų kartos gaisrininkų (mediniai miesto namai buvo nuolat padegami ir gesinami, kol medinių neliko). Namai dabar visi akmeniniai arba plytiniai. Išlikę autentiško stiliaus pastatų (jugendo stiliaus, su ereliais). Einame pasižiūrėti, kaip atrodo Lietuvos pasiuntinybės pastatas, kur Teatro g. nr. 8 rezidavo Matas Šalčius (1926 m.). Dar pernai čia kabojo Lietuvos vėliava, dabar pastatas parduodamas.

Daugpilyje daug vienybės. Šalia Vienybės aikštės (žiema, jei neturi savų, gali nemokamai išsinuomoti pačiūžas Ledo arenoje šalia Kalėdų eglės), kur vasarą trykšta geometriškom figūrom sukryžiuotas fontanas, stovi Vienybės namai, kuriuos 1937 m. pastatė Latvijos prezidentas Karlis Ulmanis už suaukotas ir valstybės skirtas lėšas.

Nukelta į 8 psl.

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

TĖVŲ
LIKIMAS

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Ne vienas mūsų yra nusivylęs medikais. Paprastai toks nusivylimas palydimas abejonės, ar tikrai tą profesiją pasirinko žmogus, vilkintis baltą chalata. Neretai (ir, atrodo, pagrįstai) suabejojama dar ir dėl svarbiausio: ar ne pažinčių, ne kyšio dėka tapta studentu – juk tokia pradžia tik labai retai gali turėti gražų tęsinį.

Pasirodo, būta, netgi sovietiniais laikais, ir kitokių dalykų. Ko gero, nepatikėsite, jog gyvena Šiauliuose gydytoja – tremtinio vaikas. Ar daug tremtinių vaikų, dargi oficialiai neišlaisvintų, turėjo galimybę tai padaryti? – nėra ko nė klausti. Betgi visais laikais buvo gerų žmonių. Daug jų ir mūsų Lietuvoje. Tik taip galima paaiškinti šitą istoriją.

Tai visų pirma patvirtina jos pagrindinė herojė – buvusi ilgametė Šiaulių centrinės vaikų poliklinikos gydytoja Danutė Mockutė-Savickienė, tik vėl nepriklausomos Lietuvos laikais galėjusi garsiai prabilti apie savo tėvus – kaimo inteligentus, kultūros žmones ir jų likimą.

Deja, labai šykščios jos vaikystę primenančios smulkmenos.

– Žemaitukė aš, – pasakojo gydytoja šių užrašų autoriui. – Tėvas – Leopoldas Mockus, gimęs praėjusio amžiaus pirmaisiais metais netoli Akmenės, beveik visą gyvenimą dirbo miškininku – Žemalėje, Klykoliuose. Su mama – Antanina Rimdzevičiūte – situokė Žemalėje, labai gražioje, didelėje, senoje bažnyčioje. Tada, 1927-aisiais, mama mokytojavo Ylakiuose. Kai gimiau aš, tėtis jau dirbo Akmenės valsčiaus sekretoriumi. Buvo likę ne daug iki tų nelemtų 1940-ųjų...

Tai beveik ir viskas, kas liko iš vaikystės prisiminimų. Ir tuos pačius teko rankioti po kruopelytę jau užaugus:

– Mama, deja, buvo labai uždara – apie tėvą nieko nežinojom. Dabar jau suprantu, kodėl. Matyt buvo jai nepaprastai baisu nuo to, kas įvyko. Nors tylėjimu norėjo mus apsaugoti.

Išvežė juos iš Akmenės, kur tada gyveno, pačius pirmuosius – 1941 m. birželio 14 d. Tėvo namuose nebuvo, todėl paėmė mamą, ją – būsimą gydytoją ir broliuką.

– Pusbrolis Algirdas Daugėla pasakojo, – laikydama rankose per įvairias negandas ir sumaištis išsaugotą tėvo, pasipuošusio nepriklausomos Lietuvos apdovanojimais, nuotrauką, prisiminė D. Savickienė, – kad tėvas tuo metu rusų valdžios buvo išvežtas darbams prie Ezernės. Jei tų dienų liudininkų prisiminimai tikslūs – tėvas, mūsų neradęs, nuėjo į saugumą ir prašė vežti jį drauge su šeima. Bet... mes nebesusitikome. Vis dėlto mamai at-

Nepriklausomos Lietuvos kariuomenės savanoris, buvęs Akmenės valsčiaus sekretorius Leopoldas Mockus. Leono Peleckio-Kaktavičiaus asmeninio archyvo nuotr.

rodė, kad kitame ešelone, kuris prasilenkė su mūsiškiu, lyg ir matė tėvo veidą...

Ką padarė su tėvu, tikslų žinių nėra. Ir kapo nėra. Yra tik kelios legendos, keli faktai. Jau tremyje Danutės mama iš jo yra gavusi keletą žinučių iš Krasnojarsko krašto – iš „garsiojo“ Rešiotų lagerio.

Na, o jie pateko į Kalnų Altajų. Mama dirbo. Aišku, jau ne mokytoja. Labai sunkiai dirbo. Ir fermose, ir miškuose. Nors mažiukai buvo, ir brolis su sese mišką kirto. Ten Danutė baigė dešimtklasę, įstojo į Omsko medicinos mokyklą.

– Į institutą neįstojau, – pasakojo D. Savickienė, – nes iš Altajaus atvažiuavau ne su pasu, o štai su tokio turinio raštu: „Razrešajetsia dojechat do miesta ekzamenov bez soprovoždenija konvoja“ (Leidžiama nuvažiuoti iki egzaminų laikymo vietos be konvojaus).

Po dokumentų patikrinimo jai labai geranoriškai paaiškino: „Turime iš ko rinktis. Pabandykit ieškoti lankstesnio, aplinkinio kelio...“

Na, o baigusi antrąjį medicinos mokyklos kursą, parvažiavo pavišėti pas mamos seseris į Lietuvą ir... jos tiesiog privertė pasilikti. Niekas nebegrąžino atgal, nors dokumentų ir neturėjo. Švietimo ministerijoje ne tik maloniai priėmė, bet ir parašė rekomendacinį laišką, kad priimtų į medicinos mokyklą. Danutė pasirinko Šiaulius. Po daugelio metų ji dar kartą pasidžiaugia: „Man tiesiog pasisekė. Nes kitus suiminėjo, grąžindavo atgal. Juk buvo 1955-ieji... Daug gerų žmonių sutikau...“

O visas vėlesnis jos gyvenimas susijęs su Šiauliais. Baigusi medicinos mokyklą, ketverius metus dirbo respublikinėje ligoninėje ir tuberkulioziniame dispenseryje. Beje, Vilniaus universitete taip pat jokių kliūčių niekas nedarė. Vėliau perėjo į Kauno medicinos institutą, kurį 1967-aisiais baigė. Nuo tų pat metų – Šiaulių centrinės vaikų poliklinikos gydytoja.

Ne sykį bandė išsiaiškinti tėvelio

likimą. Su giminėmis šneka nesisekė – daug visi pergyvenę buvo.

– Aš jį atsimenu tik pasąmonėje, – sakė D. Savickienė. – Prisimenu kalėdinę eglutę, kurią jis ruošėsi pirkti. Dar: kai mama sakė, kad veidą matė. O panaši esu į jį...

Gydytojos rankose – du įdomūs dokumentai: vienas, patvirtinantis, kad jos tėvas mirė Akmenėje... nuo plaučių uždegimo. Tokį keistą popie-

rių buvo gavę 1958-aisiais. O štai ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro A. Paulausko pasirašytasis, kuriame pažymėta, jog mirė jos tėvas Kanske. Kas, ką ir kodėl norėjo apgauti? Kam prirėkė tos falsifikacijos, išduotos sovietmečiu? Kad net mirusių apšmeižtų, pažemintų buvusį Lietuvos kariuomenės savanorį, šaulių būrio vadą?

– Visą laiką tikėjau, kad turi ateiti bent kiek teisingesni laikai, – prisipažino gydytoja. – Juk tiek daug neteisybės patyrė mūsų tėvai ir seneliai, o ir manoji karta. Tėvų likimas – giliausia žaizda. Širdyje visada jausdavusi nuskriausta, juk pasiguosti ne labai buvo kam...

Tėvo atminimui pastatė kryžių. Dabar turi kur pastovėti susimąstymo valandėlę, sukalbėti malda už nežinia kur besiilsintį Rešiotų lagerio kankinį.

Yra ir kitokių naujienų. Šiaulių medicinos mokyklos sąrašuose tuomet, 1955-aisiais, pasirodo, jos net... nebuvo. Įrašyta tik trečiajame kurse, prieš pat diplominį. Kažkas, matyt, labai bijojo, bet... kažkas ir labai globojo.

– Paprašiusi pažymos iš medicinos mokyklos, visa tai sužinojau, – pasakojo D. Savickienė. – „Nėra net dokumento, kaip jūs patekot iš Omsko, nieko nėra“, – pasakė mokyklos kadru inspektorė.

Įdomi detalė, tiesa? Nesurastas, beje, ir jos pareiškimas, ant kurio išsiviniavusį labai įspūdingą Švietimo ministerijos atsakingo darbuotojo parašą ilgai ilgai sapnuodavo. Tai jis nulėmė ateitį. Gydytojos tikslas – surasti šitą žmogų ir, jei jis gyvas, žemai jam nusilenkti.

Kultūros kronika

Kultūros ministerijos kartu su Varėnos rajono savivaldybe rengiamo 2019 metų Dalios Tamulevičiūtės lietuvių autorių scenos meno kūrinų konkurso laimėtoju išrinktas režisierius Paulius Markevičius (asociacija „Meno ir mokslo laboratorija“). Jis pagal Zigmo Stankaus romaną „Kaip tampama Albinosais“ sukurs interaktyvų spektaklį „Albinosai“, kuris bus rodomas per kitų metų Dalios Tamulevičiūtės profesionalių teatrų festivalio atidarymą. Spektakliu „Albinosai“ siekiama analizuoti trauminės patirtis pristatant žmonių, patiriančių potrauminius nervų sutrikimus, galimybes prisitaikyti prie visuomenės, taip pat jos požiūrį į šiuos asmenis. Karo situacijos absurdiškumą bandoma atskleisti per jauno žmogaus, atsidūrusio kare, pavyzdį. P. Markevičius 2019 m. pelnė geriausio aktorius apdovanojimą už vaidmenį filme „Išgyventi vasarą“, pernai apdovanotas Kultūros ministerijos Jaunojo kūrėjo premija, nominuotas „Auksiniam scenos kryžiui“. Režisierius ne kartą įvertintas tarptautiniuose teatro festivaliuose mūsų šalyje ir už jos ribų.

VASARA SU AŽUOLAIS (2)

Perpetua Dumšienė

Tęsinys. Pradžia 2019 m. birželio 15 d. „Kultūroje“

Ažuolai senoliai, kurių klonai sodinami klonų giraitėse

Daugelis ažuolų klonuoti dėl savo genetinių savybių – ilgaamžiškumo, puikios išvaizdos, kamieno apimties, tad buvę pažymėti registre kaip Lietuvos gamtos paminklas (Lietuvoje gamtos paminklų apsaugos pradininkas buvo gamtininkas prof. Tadas Ivanauskas). Kiti ažuolai dar svarbūs ir įsimintinu istoriniu bei kultūriniu pasakojimu (legenda), tad jie gali būti vertinami ne tik kaip gamtos, bet ir kaip istorijos bei kultūros paminklai.

Taigi ažuolininkus domina medžių gamtos paminklų amžius, savitumas – aukštis, kamienų drūtumas, lajų įvairovė, ir, žinoma, praeitis. Tad šiame sąrašė rasite ir kai kurių senolių ažuolų praeities istorinius bei kultūrinius pasakojimus – ažuolų legendas.

Užbrasčių ažuolas (Akmenės r.). Užbrasčių ažuolas. Skersmuo 1,7 m, aukštis 25 m – Papilės apylinkėje, Užbrasčių kaime. Ažuolo šakos drūtos, kamienas suskeldėjęs. Kalbama, kad Simonas Daukantas, 1881–1884 m. gyvendamas Papilėje, mėgdavęs jį lankyti.

Punios šilo (Storasis), buvusi Alytaus miškų urėdija. Skersmuo 2,1 m, aukštis 35 m – Punios girininkijos Punios šilo 12 kvartale. Tai vienas stambiausių Punios šilo ažuolų. Nemuno kilpos apsuptas Punios šilas niekada nebuvo intensyviai naudojamas arba visiškai iškirstas. Todėl primena natūralią sengirę. Viduramžiais Lietuvos kunigaikščiai čia buvo įkūrę medžioklės plotus, XX a. tarpukaryje Lietuvos valdžia buvo numačiusi čia įsteigti Tautos parką, tačiau prasidėję politiniai persmai nustūmė šią mintį šalin. Po Antrojo pasaulinio karo Punios šilo statusas keitėsi keletą kartų: įkurtas medžioklės draustinis, po to – kraštovaizdžio draustinis, o nuo 1992 metų pateko į Nemuno kilpų regioninio parko sudėtį. Šiuo metu čia kuriamas didelis Punios šilo gamtos rezervatas. Jame bus sukurtas neįkainojamas mokslinių tyrinėjimų objektas.

Geiščiūnų (Alytaus r.). Skersmuo 2 m, aukštis 20 m, Nemunaičio apylinkėje, Geiščiūnų kaime. Ažuolas matyti iš tolo, nes auga prie kelio, aukštumėlėje. J. Tamašauskas pasakojo, kad XIX a. iškirtus mišką, jis buvo paliktas lauke. Prie jo senais laikais sustodavę elgetos, jaunimas rengdavo gegužines.

Mišios prie Šaravų ažuolo

Šaravų ažuolas

Bielinio ažuolas. Skersmuo 2 m, aukštis 16 m. Sodeliškių apylinkėje, Purviškių kaime. Ažuolo istorija labai savita. Purviškių kaime gyveno švietėjas ir knygnešys Jurgis Bielinis (1846–1918). Iš spaudos leidėjo kunigo J. Zabermano Prūsijoje jis gaudavo lietuviškų knygų bei laikraščių ir platino juos Rytų, Vidurio Lietuvoje bei Latvijoje. Be to, rašė „Aušrai“ ir „Varpui“, leido neperiodinį leidinį „Baltasis erelis“, parašė brošiūrų, kuriose dvarininkus agitavo atiduoti valstiečiams žemes, nes dauguma jų dar prieš baudžiavos panaikinimą paleido valstiečius į laisvę be žemės.

Knygnešio sūnus Juozas Bielinis prisimena, kaip jie su tėvu po ažuolu buvo iškasę slėptuvę, laikė joje lietuvišką draudžiamą spaudą, tokią slėptuvę turėjo ir po akmeniu už kelių dešimčių metrų nuo ažuolo. Ažuole yra kulčių skylių. Šnekama, kad medį apšaudę rusų kareiviai ieškodami slaptų spaudinių. Nuo tų dienų praėjo daug metų. Ažuolas išaugo, sustiprėjo, o akmenį melioratoriai atvilko arčiau medžio. 1987 metais knygnešio Jurgio Bielinio sodyboje atidengtas Leono Juozaičio paminklas. Jame pavaizduoti Jurgis Bielinis, jo žmona Ona ir jaunesnis brolis Andrius, padėjęs platinti draudžiamą literatūrą. Prie namo, kuriame gyveno Bielinis – lentelė su užrašu.

Sandariškių (Biržų r.). Skersmuo 2,1 m, aukštis 17 m. – Nemunėlio-Radviliškio apylinkėje, Sandariškių vienkiemyje. Pasakojama, kad XVI amžiuje po vieno lietuvių ir švedų kautynių, kuriose švedai buvo sumušti, taikai (sandorai) sudaryti lietuvių kariuomenės vadas pasiūlęs pasodinti tris ažuoliukus. Ilgainiui du iš jų išnykę, šių dienų su-

laukęs tik vienas. Buvę sutarta – kol tie ažuolai žaliuosią, tol švedai nekelsią kojos į lietuvių žemę. Sandariškiuose augo ir daugiau ažuolų, jie žaliavo ant vadinamojo Milžinkapio. Archeologas Eustachijus Tiškevičius (1814–1873) čia radęs švedų laikams priskiriamų radinių. Jie dabar saugomi Lietuvos istorijos ir etnografijos muziejuje.

Prie Sandariškių ažuolo nusifotografavo suomių tautosakininkas, lietuvių tautosakos rinkėjas ir tyrėjas Augustas Robertas Niemis (1869–1931), tose apylinkėse rinkęs lietuvių liaudies dainas. Žmonės pastebėję ažuole gandrų perint.

Trainišio ažuolas (Ignalinos r.). Skersmuo 2,2 m, aukštis 23 m. Aukštaitijos nacionaliniame parke, Trainišio ežero pakrantėje (Palūšės girininkija, Linkmenų miško 6 kvartalas).

Tverėčiaus ažuolas (Ignalinos r.). Skersmuo 2,5 m, aukštis 24 m. Tverėčiuje. Pasakojama, kad 1387 metais aukštaičiams apsikrikštijus, Tverėčiuje gyvenęs vaidila. Jis užgesinęs gamtmeldžių ugnį ir kumščiu į žemę įkalęs ažuolinę lazda, iš kurios išaugęs šis galingas dvikamienis ažuolas.

Gumbuotasis (Joniškio r.). Skersmuo 1,9 m, aukštis 28 m – Satkūnų apylinkėje, Vaineikių kaime.

Karvelių (Kauno r.). Skersmuo 2,2 m, aukštis 10 m. Noreikiškių apylinkėje, Kazliškių kaime. Ažuolas auga prie Kamšos miško botaninio-zoologinio draustinio. Iš čia atsiveria graži Nemuno ir Nevėžio upių panorama. Netoliese gyvenęs senukas A. Bieliauskas yra pasakojęs, kad ažuolas taip pavadintas todėl, kad jame perėję karveliai. Netoliese augęs kitas ažuolas buvo vadinamas Gandralizdžiu. A. Bieliauskas dar vaikystėje girdėjęs, kad Karvelių ažuolą vienas inžinierius norėjęs nukirsti Aleksoto tilto poliams. Bet vyrai, neturėdami tokių ilgų pjūklų, nusprendę nupjauti viršūnę ir pažiūrėti, ar medis sveikas. Nupjovus paaiškėjo, kad ažuolas kiauras, tad sumanymo tekę atsakyti. Per ilgus metus ažuolo viršūnę užgijusi, ir jis sulaukė mūsų dienų. Kadais, kai dar žemė buvo žagrėmis ariama, prie ažuolo žmonės rado užkastų monetų.

Nukelta į 8 psl.

Klovainių ažuolas

Daugpilio įdomybės

Atkelta iš 5 psl.

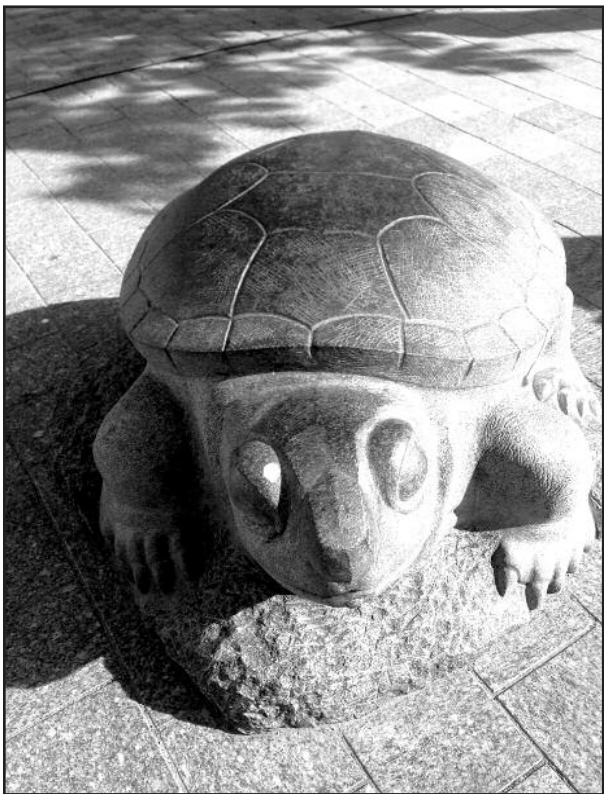
Pats šmaikščiausias su kulinariniu paveldu susijęs muziejus

Latgalos kulinarinis paveldas – tai ir Šmakovkos muziejus. Čia ir visa istorija apie seniausią latgaliečių alkoholinį gėrimą: nuo grūdo ir miltų iki briaunotos stiklinės. Pastarąją sukūrė Vera Muchina, ta pati, kuri sukūrė kolūkietės ir kolūkiečio skulptūrą su kūju ir pjautuvu. Briaunotoji stiklinė (dar vadinama *granionke*) sukurta tokia, kad pusė litro degtinės idealiai padalijama į tris tokias stiklines (*soobrazi na trojich – sumąstyta trims, rus.*).

Detalus aprašymas, brėžiniai, prietaisai, kaip šmakovką gamino ir kaip už ją baudė (rodomas filmukas su konkrečia pavarde – apie Kuznecovą iš Ždanovo kolūkio, kuris dideliais kiekiais varė samagoną, ir kaip jį pagavo, ir kokios tada būdavo baudos). Ir detali informacija, kaip šmakovką pačiam pasigaminti (pvz., anksčiau būdavo, kad tam naudojo karvių melžimo aparatą). Sužinojau, kiek alkoholio nekenkia žmogaus organizmui: 150 g vyno, 50 g spirito, 250 g alaus. Dabar šmakovką gaminti Latvijoje neuždrausta: jei pats gamini, pats parduodi ir nurodai visus ingredientus bei įsigyti licenzija.

Su gamta ir vaikai susijusios lankytinos vietos

Miestas, buvęs pramoniniu, virto turizmo centru, lygiaverčiu Liepajai ir Ventpiliui. Tiesa, čia jūros nėra, tačiau galima rasti tai, ko nėra visoje Rytų Europoje: čia teka ilgesnė už Nemuną Dauguva (1020 km), yra gamtos parkas Daugavas Loki, pažintinis gamtos takas veda prie Dinaburgo pilies griuvėsių ir jos maketo ir Riterių aikštės poilsiavietės. Eidamas Rytų Sėlių gamtinių pažintinių taku, aplankysi seniausią ažuolą. Čia yra Sventes (Šventas) ežeras, vienas iš giliausių Latvijoje, poilsiui pritaikyti ir kiti ežerai – Riči, Viškiu ir Luknos su savo apžvalgos bokštais; jie turi ir savą puntuką – Nicgale riedulį (per dešimt

Daugpilio miesto simbolis – balinis vėžlys

Persiviečiantis veikiantis pianinas Zino Daugavpils

metrų ilgio, pločio ir pusketvirto metro aukščio).

Dar vienas Daugpilio simbolis yra mažame, bet rimtame (moksliškai konceptualiaime) Latgalos zoologijos sode – su tikromis nedidelėmis džiunglėmis ir tropiniais jų gyventojais (pitonais, makakomis, oposumais, kt.). Jis panašus į vaikų darželį. Tai ne tik vieta gyvūnams rodyti. „Tikslas – padidinti gyvūno ir sumažinti žmogaus subjektą“, – sako gidas mokslininkas Michailas Skupinč. Jis moka truputį lietuviškai (kažkada dalyvavo ekspedicijoje su lietuviaviais Karakumų dykumoje). Atsimena ne tik tam tikrų gyvūnų pavadinimus, bet ir frazę lietuviškai: „*Man rodos, reikia paskubėti pavalgyti*“. „Jūs turite būti interaktyvūs, tai ne parduotuvė, o interaktyvi terpė. Čia ne pasyvus rodymas, čia mes vienoje terpėje. Šioje terpėje mes lygūs su gyvūnais. Čia kaip terariumas: o kaip žmogus gyvūnams atrodo? Čia nėra nė vieno gyvūno, pagauto laisvėje – mes jų negaudom“, – sako Michailas. „Jie išauginti, rankiniai, po to paleidžiami į laisvę. Prūdus kartais kasam, ir su lietuvių mokslininkais. 80 proc. čia ir gyvūnų prieglauda (kai kažkas apleidžia ar išmeta). Ateinama ne pažiūrėti, kokios to ar kito gyvūno ausys. Vaikams siūloma būti lygiaverčiais dalyviais, liesti, glostyti (pvz., triušius), žaisti su jūrų kiaulytėmis, maitinti žuvis, stebėti keliaujančias skruzdės, kurios tempia už save didesnę nešulį, patiems ieškoti ir atrasti, pvz., kur pasislėpė krokodilas. Pasirodo, ir pitonas turi kojas (ataugėlę), skirtą jo damoms pamaloninti. Krokodilė jau tris kartus kiaušinius dėjo, jos krokodiliukas kaip mažas dinozauriukas. O pirani-

jos gali mažyti krokodilą suvalgyti...“

Mus pasitinka surikatų šeimynėlė, kamanės, triušiai, driežai, skubančios lianomis skruzdės (ne visi jas pastebi) – visos šios darbininkėlės yra mergaitės. Jos pačios tų lapų, kuriuos neša, nevalgo: neša į pilką sūrį panašiam grybui. O skruzdžių patinas po apvaisinimo miršta, tada patelė nusileidžia į žemę ir septynerius metus nuolat gimdo...

Antrajame pastato aukšte įsikūrę mokslininkai – daktarai biologai, kurie dalyvauja Europos Sąjungos ir Latvijos gamtos apsaugos projektuose, tiria ir saugo retuosius krašto gyvūnus, pvz., raudonpilvę kūmutę (varlę), dusią (vabalą). O balinis vėžlys, kuris valgo varlytes ir sraigiukus, labai retas gyvūnas Latvijoje; pasirodo, jis yra ne tik Dzūkijos, bet ir vienas Daugpilio simbolis. Jam pastatytas paminklas ir priešais šį zoologijos sodą, ir priešais pagrindinę miesto cerkvę. Nes jis retas Europoje, be to, su šarvais, kaip ir Daugpilio tvirtovė.

Vaikams augti čia gera: visai šalia

zoologijos sodo – išradingumą ugdančias vaikų mokslo centras Zino Daugavpils su nuolat atnaujinamais eksponatais: kalbančiu drakonu, pianinu su peršviečiamais jo klavišų viduriais, pagal žmogaus reakcijas grojančiu suolu. Čia rengiami neįprasti eksperimentai, ekskursijos šeimoms ir moksleiviams, vaikų gimtadieniai, padedantys pasaulį pamatyti kitomis akimis.

Visai pakeliui į Lietuvą (Zarasus) įsikūrusi Senelio šalčio rezidencija su atskirais trolių, pirato, vaiduoklių nameliais (greit bus ir raganos, tikina vietiniai troliai), kur pramogaujama ištisus metus. Rašomi laišukai seneliui, atliekamos įvairios užduotys, sportuojama. Greta įrengtas kartingas vasarai, žiemą ten – slidžių trasa.

Buvojant Daugpily teko nuoširdžiai pasikalbėti su gide, kuri po mokyklos baigimo dirbo Anglijoje (jau tretį metą grįžusi į gimtinę). „Ten nėra vaikams net muzikos mokyklų, o čia jautiesi sava, ir ne pinigai gyvenime svarbiausia“, – tikino ji.

VASARA SU AŽUOLAIS

Atkelta iš 7 psl.

Daukšos (Kėdainiai). Keliautojų buvo aprašytas kaip nuostabus, tą paliudija ir garsių dailininkų pieštos istorinės graviūros. Kalbama, kad lietuvių raštijos pradininkas Mikalojus Daukša Kėdainiuose pasodino ir dabar dar tebeaugantį ažuolą. 23,5 m aukščio, 1,65 m skersmens ažuolas veši ažuolų skersgatvio, vedančio iš M. Daukšos gatvės, gale.

Šaravų (Kėdainių r.). Skersmuo 2 m, aukštis 28 m. Kėdainių miškų urėdijos Skaistgirio girininkijos Šaravų miško 43 kvartale. Ažuolas labai išpūdingas, su dviem viršūnėmis. 1981 metais vieną jų nulaužė audra. Prie Šaravų ažuolo būriavosi 1863 metų sukilėliai, čia vyko kautynės. Žuvę sukilėliai palaidoti Šaravų kapinėse. Pasakojama, kad ant ažuolo esą pakarti keturi kunigai – 1863 metų sukilimo dalyviai.

Juozas Girinas prisimena, kad idėja klonuoti ažuolus jam gimė nuo pirmojo pamastymo, kad nebūt inškeliaus reikšmingas Lietuvos istorijai Šaravų ažuolas. Nuo 1998 metų Kėdainių miškų urėdija atgaivino tradiciją kiekvieno rugsėjo pradžioje prie šio ažuolo rengti šv. Mišias. Gaila, bet šis dviejų metrų skersmens ir apie 500 metų sulaukęs ažuolas nudžiūvo 2010-aisiais. Visa laimė, kad nuvokusis miškų urėdas Girinas Šaravų ažuolo šakeles jau buvo sukėpijęs dar 2005 metais.

Tęsinys kitame numeryje